Justícia Transicional: estat de la qüestió

vista prèvia >

Les societats en transició d'un conflicte a una nova situació requereixen processos de justícia que permetin reparar les violacions dels drets humans que hi hagin pogut haver. La justícia transicional recull una sèrie de mecanismes que es basen en quatre pilars —justícia, veritat, reparació, no-repetició— i que permeten poder donar legitimitat a aquests processos. Un element clau per afrontar transicions democràtiques amb garanties.

Clara Morer
Graduada en Relacions Internacionals. Cooperant i investigadora en justícia transicional
@clara_rmsa

La definició de Justícia Transicional s'ha anat modelant al llarg dels anys. I és que, tot i ser un camp relativament nou, els contextos polítics i socials de les últimes dècades, han incentivat el debat entre professionals i acadèmics. Des dels seus inicis, quan només era concebuda en transicions cap a la democràcia, evolucionant i incloent més endavant el camp en transicions de conflicte a pau i de democràcies fallides.[1] Actualment, però, entenem com a Justícia Transicional el conjunt de mecanismes aplicats en una societat en transició, i que tenen l'objectiu d'adreçar greus violacions de drets humans ocorregudes en un període de temps determinat. Aquests mecanismes es constitueixen seguint els paràmetres dels quatre pilars:

— Justícia: Té la finalitat de garantir els drets i dignitats de les víctimes, legitimar l'estat de dret i les institucions. No es limita a impartir justícia punitiva, sinó que també contempla la possible aplicació d'amnisties, purgues institucionals, i operar seguint la lògica de la justícia restaurativa.

— Veritat: Té l'objectiu d'aclarir, analitzar i reconèixer els fets i circumstàncies que envolten les greus violacions de drets humans.

— Reparació: De manera simbòlica o material, té el propòsit de restaurar, compensar, o rehabilitar aquells col·lectius o individus víctimes de l'antic règim o conflicte.

— Garanties de No-Repetició: Degut a la seva «transtemporalitat» és potser el pilar més difícil d'avaluar. Aquest té com a funció fomentar polítiques i accions per a la no-repetició dels fets.

Tanmateix però, la concepció i execució de cada pilar pot variar segons el moment i situació social, política i econòmica del país. Per aquest motiu, i amb la intenció d'oferir una idea general sobre el camp i la seva aplicació, aquest article presenta tres casos d'estudi —Colòmbia, l'Estat espanyol i Ruanda— que mostren aspectes diferenciadors entre la temporalitat, causalitat i manera d'implementació dels mecanismes de Justícia Transicional. Així doncs, en la següent part, veurem una breu introducció als orígens, debats i evolució del camp, seguit per la presentació dels tres casos d'estudi.

Orígens i evolució

La Justícia Transicional no té una data o esdeveniment concret que marqui el seu origen. Depenent de la hipòtesi que se segueixi, aquest se situaria a meitats i/o finals del segle XX.

Per autores com la professora Ruti G. Teitel (1956) el fenomen de Justícia Transicional, apareix al 1945, després del nazisme quan es posen en marxa una sèrie de mecanismes judicials per condemnar crims atroços contra la humanitat, fent que els àmbits del dret, la política i l'ètica es combinin.[2] Segons aquesta hipòtesi, la concepció de la Justícia Transicional, com a camp independent, continua desenvolupant-se al llarg de la segona meitat del segle XX amb l'anomenada Tercera onada de democratització. En aquest temps, una sèrie de països del continent Sud Americà, el Sud d'Europa, i més endavant, els països satèl·lits de

1 LABAN HINTON, «Transitional Justice time».

2 Fa referència als Tribunals de Nuremberg i Tokio.

A l'hora d'analitzar els models i estructures en una transició, s'ha de tenir en compte el poder que l'antic règim ostenta vers la ciutadania i comunitat internacional

l'URSS, comencen a transicionar, amb més o menys èxit, de règims autoritaris cap a sistemes de democràcia liberal. Contraris a aquesta idea, autors com Roland Paris o Christine Bell argumenten que els mecanismes actuals que caracteritzen un procés de Justícia Transicional[3] no es veuen representats en les transicions de les dècades de 1980 i 1990. Per això, i degut a la ideologia imperant en el moment que van canviar de règim, aquestes haurien de ser considerades transicions a democràcies liberals i no casos de Justícia Transicional *per se*.

Així doncs, la segona hipòtesis situa l'origen de la Justícia Transicional a finals dels anys 1990 i principis del segle XXI, amb l'aparició de nous casos i la formació d'una base acadèmica a partir del 1988 amb la conferència d'Aspen.[4] En aquesta segona teoria de l'origen veiem com, tot i que inicialment la Justícia Transicional estava focalitzada en transicions de dictadures a democràcies, amb la creació de tribunals especials, també s'afegeixen casos de transició cap a la pau. Per exemple, els tribunals estatals i internacional de Ruanda (1995), Sud-Àfrica i la Comissió per a la Veritat i la Conciliació (1996-2003) o el Tribunal especial pel Genocidi Cambodjà —creat al 2006. Així doncs, a partir dels anys 2000, s'amplia l'abast del camp, incloent-hi casos on les aberracions succeeixen o bé en situació de guerra o, fins i tot, perpetrats en règims suposadament democràtics.

L'aparició de nous processos de democratització i de pau —Sud-Àfrica, Ruanda...— juntament amb la creació d'organitzacions com ara el Centre Internacional per a la Justícia Transicional,[5] o el mandat especial per la Promoció de la Veritat, Justícia, Reparació i Garanties de No-Repetició dins del Consell de Drets Humans de l'ONU al 2011,[6] fan que el camp de la Justícia Transicional s'hagi consolidat com a camp independent en tot el dret.

Evolució i debats

Com hem vist, en un primer moment, la Justícia Transicional s'entenia com aquell tipus de justícia especial que s'adequava a cada cas per tal de garantir la transició a la democràcia. Per exemple, el reclam de la població Argentina de celebrar «*el Juicio de las Juntas*»[7] o la Llei d'Amnistia a l'Estat espanyol. Així doncs, en contraposició a la justícia ordinària, la Justícia Transicional adopta en tot procés una vessant interdisciplinària, sempre amb la intenció de facilitar, legitimar, o fer possible un canvi de règim, sense necessàriament, prioritzar la justícia com a tal.

3 Justícia, Veritat, Reparació i Garanties de No-Repetició.

4 L'Institut d'Aspen va organitzar una conferència formada per diferents professionals en els àmbits de democratització, política, drets humans, entre d'altres. Aquesta trobada es considera un punt clau en la constitució acadèmica del camp de Justícia Transicional, ja que tot i no de manera concloent, la conferència d'Aspen va donar veu a dubtes i raonaments a partir dels quals, es van assentar unes bases acadèmiques per al camp.

5 Vegeu INTERNATIONAL CENTRE FOR TRANSITIONAL JUSTICE (ICTH). Disponible a: <www.ictj.org>.

6 ONU, *Informe de la Alta Comisionada de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos sobre los derechos humanos y la justicia de transición, A/HRC/18/23.*

7 Al 1985 es va celebrar «el Juicio a las Juntas» on, antics càrrecs del govern militar com el General Jorge Videla (1925-2013), l'Almirall Emilio Massera (1925-2010), Leopoldo Galtieri (1926-2003) i el General Roberto Viola (1924-1994) van ser jutjats i condemnats per 709 delictes comesos durant la dictadura argentina (1976-1983). El judici va durar 78 dies i hi van declarar més de 833 persones.

Hem vist com cada cas adoptava una nova perspectiva o model transicional diferent per garantir el màxim rendiment dels mecanismes de Justícia Transicional

A l'hora d'analitzar els models i estructures en una transició, s'ha de tenir en compte el poder que l'antic règim ostenta vers la ciutadania i comunitat internacional. També, els mecanismes es poden veure afectats depenent del context econòmic i polític del país, és a dir, si estem davant una transició pactada o en un context de «guanyadors i vençuts». Tots aquests factors, i més, poden fer declinar la balança cap a l'adopció d'un model transicional basat en la recuperació de la veritat i justícia, o bé, ser favorable a l'aplicació de reparacions, amnisties... Per exemple, com ens mostren els casos de les transicions a la democràcia de l'Estat espanyol i l'Uruguai, no sempre és possible jutjar a tots els culpables: ja sigui per raons de capacitat material, context polític, o bé perquè aquests encara compten amb el suport social d'una majoria ciutadana. En casos com aquests, els mecanismes s'adaptarien al context sociopolític, i eines com l'amnistia, parcial o total, són preferibles a l'aplicació de justícia. Així doncs, s'adopta un model menys focalitzat en la justícia punitiva. Això no vol dir, però, que els actes criminals siguin perdonats i oblidats automàticament.[8]

Sent un camp relativament recent, els debats acadèmics i pràctics sobre l'aplicació de la Justícia Transicional són múltiples. Per exemple, pel que fa al concepte de la responsabilitat penal i les reparacions. Una pregunta recurrent en aquest tema, fa referència sobre a qui s'hauria de fer responsable del greuge comès contra les víctimes. La resposta simple seria la de jutjar al criminal que ha comès l'acció mitjançant un judici penal i deixar en mans d'aquest o de l'estat la reparació del mal. Tanmateix, la realitat no és tan senzilla. Tenint en compte el principi de retroactivitat, què passaria si la persona acusada, en el moment que va cometre els fets, aquests haguessin sigut legals? Podria ser jutjada? O a qui jutgem quan els crims s'han comès, per acció directa i/o indirecta, per una gran majoria de la població? Se'ls podria jutjar a tots? Segurament, per raons pragmàtiques i materials, no.

En contextos com aquests ens trobem que no podem seguir un procediment tradicional pel que fa a l'aplicació de la Justícia Transicional. Des d'aquí, doncs, sorgeixen debats sobre a qui hauríem de culpar. Com podem assegurar justícia tenint en compte les limitacions de cada cas? Poden les víctimes indirectes, com ara el fill o cònjuge de la víctima, ser beneficiaris d'una reparació? Quina reparació seria l'adequada? A totes aquestes preguntes, encara no s'ha trobat cap resposta unànime. És per això que al llarg dels anys hem vist com cada cas adoptava una nova perspectiva o model transicional diferent per garantir el màxim rendiment dels mecanismes de Justícia Transicional, i complir amb els propis objectius de la transició. Per exemple, en les transicions a democràcies del segle XX, la teoria imperant era la liberal, i tenien l'objectiu clar de canviar el règim cap a una democràcia. Per tant, els mecanismes aplicats es van adaptar a l'objectiu fixat: aconseguir la democràcia, no necessàriament garantir els drets de les víctimes ni la seva reparació. Existeixen algunes excepcions, com en el cas argentí. En aquest veiem com van ser les mateixes víctimes qui van reclamar els seus drets i jugar un paper important en la transició.[9] O en

8 FREEMAN, *Necessary Evils: Amnesties and the Search for Justice.*

9 LESSA, *Memory and transitional justice in Argentina and Uruguay.*

En alguns casos trobem com certs mecanismes són aplicats en societats que ja han transicionat —post-transicionals—, o en aquelles que encara no han fet el pas —pretransicionals

experiències més recents, com a Colòmbia (2016) o Ruanda (1995), on els objectius no eren simplement canviar el règim, i diferents perspectives, com ara anticolonialistes o feministes, van ser considerades a l'hora de bastir els fonaments per als mecanismes de Justícia Transicional.

Tanmateix, i com veurem en el cas de Colòmbia i a l'Estat espanyol, també hem vist un canvi en la temporalitat de l'aplicació dels mecanismes. No sempre aquests són aplicats durant el moment de transició, sinó que en alguns casos trobem com certs mecanismes són aplicats en societats que ja han transicionat —post-transicionals—, o en aquelles que encara no han fet el pas — pretransicionals. Els objectius de la «pre» o «post» transició varien depenent del cas. És a dir, en el «pre» ens podem trobar, com mostra l'exemple de Colòmbia, com l'interès general, degut a la continuïtat del conflicte, és el d'assentar la base per a facilitar una transició adequada. En el cas dels processos post-transicionals, es podria argumentar que, amb la transició ja assolida i passat un temps de legitimació del nou *statu quo*, els mecanismes de Justícia Transicionals servirien per reprendre i resoldre aquelles deficiències i drets que no van ser garantits en el passat, no necessàriament implicaria una nova transició com a tal.

Ruanda, un cas de Transició cap a la Pau

Al 1993, a partir dels Acords d'Arusha, es posava fi a la Guerra Civil (1990-1993). Malgrat els esforços de reconciliació, però, la inestabilitat econòmica, la crisi del preu del cafè,[10] la falta de terres arables,[11] i la incipient desconfiança cap als Acords de Pau d'Arusha per part d'extremistes i militars Hutus, van conduir cap als esdeveniments del genocidi d'abril de 1994.
En un període de només tres mesos, més de mig milió de Tutsis i un miler d'Hutus van ser assassinats a mans de civils i militars. Amb l'entrada de les tropes del Front Patriòtic Ruandès, i la fugida dels responsables principals del genocidi cap a altres països, l'enfrontament es va transformar en un conflicte armat de nivell transnacional. Finalment, però, tot i l'atac ocasional per part de milícies, el conflicte va concloure oficialment al 1999, amb els Acords de Pau de Lusaka i la institució de mecanismes de Justícia Transicional i Desarmament, Desmobilització i Reintegració (DDR).

Implementació de mecanismes

Pel que fa a l'aplicació dels pilars de la justícia transicional com ara la reparació,[12] les garanties de no repetició o la recuperació de la veritat, el poc finançament rebut per part de l'Estat ha deixat en mans d'organitzacions no governamentals i societat civil la tasca de desenvolupar aquests tres pilars.

Per altra banda, el pilar de «justícia» ha sigut àmpliament desenvolupat per part del govern. Per aquest, un

10 Un dels principals productes d'exportació en el país.

11 Problemes de superpoblació comportava que no hi hagués suficients terres arables per habitant.

12 No hi ha cap sistema o mecanisme de reparació com a tal. Cert que, en casos on hagi sigut acordat per la víctima i el criminal, després de ser jutjat al Gacaca, el culpable pot treballar sense cobrar per a la víctima fins que aquest pagui el deute acordat. També, s'han donat restitucions de béns i terres, però aquestes accions haurien de ser considerades com a resultats de l'aplicació de justícia, i no com a reparació.

Segons els informes de l'ICTJ, a Ruanda entre 1996 i 2006, més de 10.000 persones van ser jutjades mitjançant les corts estatals

dels objectius principals d'aquesta transició era la d'impartir justícia al màxim nombre de persones possible. Per això, podem trobar-la en tres nivells: estatal, local i internacional. Cada un d'ells va ser ideat per focalitzar-se en un tipus de criminal i/o suplir deficiències trobades en les diferent Corts. Per exemple, al Tribunal Penal Internacional per a Ruanda, creat el 1994, tenia el propòsit de jutjar els càrrecs més importants involucrats en el genocidi comès en aquell mateix any. Ara bé, la lentitud per processar els casos i queixes cap a l'administració i els seus integrants, va fer que el govern Ruandès qüestionés l'eficiència i l'activitat del tribunal internacional. Així que, de manera similar, les corts nacionals van assumir la tasca de processar els principals responsables.

Segons els informes de l'ICTJ,[13] a Ruanda entre 1996 i 2006, més de 10.000 persones van ser jutjades mitjançant les corts estatals. La crítica, però, argumenta que el sistema judicial de Ruanda no està capacitat per a complir amb totes les demandes. Per això, i sent conscients de la incapacitat de les corts ruandeses per dur a terme una tasca tan exhaustiva, es van crear els tribunals «comunitaris», coneguts també amb el nom de *Gacaca.* Aquests tenien la intenció d'expandir el control de l'Estat i jutjar els crims comesos per civils o baixos rangs de les milícies i l'exèrcit. Seguint un sistema de justícia participativa, entre altres objectius, els tribunals Gacaca —«justícia entre l'herba» en llengua kinyarwanda—, havien d'incentivar la reconciliació dins les comunitats. No obstant això, degut a la impunitat en designar sentències i el fet que algunes víctimes no se senten segures a l'hora de testificar sobre certes experiències davant la pròpia comunitat,[14] cada cop hi ha més persones que veuen amb desconfiança l'efectivitat del sistema Gacaca.

En general, el fracàs en adreçar les demandes de les víctimes en el moment postsentència i la poca representació dels pilars de reparació, veritat i garanties de no repetició, han nodrit un sentiment de recel per part de la societat cap al procés de Justícia Transicional.

Colòmbia i la Justícia Pre-transicional

Des de meitat del segle XX Colòmbia arrossega un conflicte armat, enfrontant partits polítics, govern, guerrilles i grups paramilitars. L'increment del narcotràfic i les conseqüents «guerres contra les drogues» han incentivat l'estat d'excepció i inestabilitat del país. Amb tot això, al 2016, després de diversos intents, el govern de Juan Manuel Santos (1951) i una de les principals guerrilles de Colòmbia, les Forces Armades Revolucionàries de Colòmbia (FARC), van arribar a un acord per firmar la pau entre ells.

Un dels trets que caracteritzen aquest l'acord és la seva projecció holística vers el conflicte. Per una banda, ofereix garanties de reintegració als antics guerrillers de les FARC que es comprometin a deixar les armes i desmobilitzar-se. Per altre cantó, també tenia la intenció de garantir a totes les víctimes del conflicte, tant les afectades per l'activitat de les guerrilles, com les de l'Estat i para-

13 WALDORF, «Transitional Justice and DDR: The Case of Rwanda».

14 Aquesta situació es produeix en casos de tipificació sexual.

militars, els seus drets en un procés de justícia, reparació i aclariment de la veritat. Com a objectiu abstracte, tenint en compte que el conflicte armat continuava entre l'Estat, paramilitars i altres guerrilles, el tractat del 2016, també conegut com el Tractat de l'Havana, pretenia assumir un caràcter capdavanter i promoure polítiques de pau amb els altres actors.

Implementació de mecanismes

Tal com s'acorda en el Tractat de Pau, el govern de Santos posa en marxa una sèrie de mecanismes característics de la Justícia Transicional. Pel que fa a l'aplicació d'instruments, destaquem la creació de la «Comisión Especial para la Paz» i la «Jurisdicción Especial para la Paz» (JEP).[15] El primer, pretenia recollir el testimoni de víctimes directes i indirectes del conflicte armat. En especial, però, els d'aquells col·lectius que històricament havien estat oblidats. Per exemple, dones, nens, pobles indígenes i comunitat LGTBIQ+.

Tenint en compte la política de desinformació en relació amb el conflicte armat sostinguda al llarg dels anys, la reconstrucció de la veritat era essencial perquè la societat entengués i recolzés el futur procés de transició. En relació amb el funcionament de la JEP, aquest òrgan tenia la intenció de garantir els drets de les víctimes a la justícia. Tanmateix, donat el gran nombre d'individus involucrats en el conflicte armat, per raons logístiques i capacitat, només es jutjaria penalment a aquells que haguessin comès els crims més greus.

Finalment, un punt clau en aquest procés pre-transicional era la reforma política i voluntat del poble per recolzar la transició cap a la pau. Al 2018, amb un nou executiu, el govern canvia de posicionament vers el tractat. Aquest fet, juntament amb la permanència del conflicte, va dificultar la implementació dels mecanismes de Justícia Transicional. Per exemple, el sistema de reparacions en molts casos arriba a ser insuficient i la lentitud en la seva aplicació es fa notòria. En darrer terme, però, les Comissions per la Pau van poder executar el seu mandat amb èxit.

Després d'un any de protestes en contra del govern de 2018, i de nou, el canvi d'executiu al 2022, sembla indicar que l'aplicació dels mecanismes de Justícia Transicional en el context de pretransició a Colòmbia, tot i les seves deficiències, i el no haver aconseguit la pau total de manera immediata, sí que ha aplanat el camí. Represes les negociacions amb altres guerrilles, el procés pretransicional de Colòmbia sembla a la fi, motivar la transició.

L'Estat espanyol i la post-Transició

La mort del dictador Francisco Franco (1892-1975) va catapultar finalment la Transició democràtica a l'Estat espanyol. Tanmateix, al 1975, després de més de 40 anys de dictadura, la influència que el règim tenia sobre la ciutadania i institucions era clar. Per aquesta raó, l'amnistia del 1977 va ser justificada com una eina necessària per garantir la Transició. L'Estat va desentendre's de les seves responsabilitats vers les víctimes. I en les primeres dècades de la nova democràcia, va ser la societat civil i altres entitats internacionals qui van garantir els drets i dignitats de

15 JEP, «Acuerdo *para la terminación del conflicto armado y la construcción de una paz estable y* duradera».

La llei d'amnistia espanyola de 1977, a part de garantir el perdó total de l'oposició empresonada, també va impedir emprendre qualsevol represàlia judicial per crims comesos pel règim franquista

les víctimes en matèria de Justícia Transicional.

A principis dels 2000, però, alguns governs autonòmics i, en certa manera l'estatal, van adoptar una nova política vers les víctimes de la guerra civil i la dictadura. Per exemple, des de l'Estat van aprovar noves lleis com ara la de Memòria Històrica (2007)[16] o la més recent de Memòria Democràtica (2022).[17] També, en altres àmbits, la creació de polítiques de memòria històrica i reparació en comunitats autònomes com Catalunya, Andalusia o Extremadura, entre d'altres, han fet que després de més de 40 anys de democràcia, es comenci a adoptar un tímid avanç cap a polítiques de Justícia Transicional en un context de post-Transició.

Per exemple, en el cas de Catalunya, cal destacar la llei 13/2007 del 31 d'octubre que va permetre la creació del Memorial Democràtic. Aquesta institució va respondre al reclam que durant anys associacions i membres de la societat civil catalana havien defensat a fi d'incentivar un mandat de justícia transicional a nivell governamental.[18] El Memorial Democràtic, doncs, és una institució del Govern de Catalunya, que vetlla per «[...] *la recuperació, la commemoració i el foment de la memòria democràtica a Catalunya (1931-1980)*».[19] A la vegada, també té la intenció de mostrar el compromís de la Generalitat cap a valors democràtics i antifeixistes, juntament amb el seu reconeixement cap a les víctimes del franquisme «*incloent-hi exiliats i deportats*» i la protecció dels drets humans.

Implementació de mecanismes

La Transició espanyola és sovint descrita com «El Pacte del Silenci» degut a la impunitat dels crims comesos durant el règim franquista. Des de la mort del dictador, una sèrie d'amnisties van ser aprovades perdonant tots els presos polítics de la dictadura. De fet, una de les lleis que han caracteritzat la Transició espanyola, i que avui en dia encara té transcendència, és l'amnistia del 1977.[20] Aquesta llei d'amnistia, a part de garantir el perdó total de l'oposició empresonada, també va impedir emprendre qualsevol represàlia judicial per crims comesos pel règim franquista. Com hem vist en casos posteriors a aquesta mesura, el judici pel cas d'Enrique Ruano (1947-1969), les investigacions impugnades del jutge Baltasar Garzón (1955), o les demandes denegades d'extradició de responsables del règim a l'Argentina, la llei d'amnistia del 1977 s'ha utilitzat com a justificant i prevenció d'investigacions i enjudiciaments.

Pel que fa a la cerca de la veritat, com en altres pilars, aquesta tasca va ser primerament portada per moviments socials i altres institucions no governamentals. Tanmateix, a mitjans de la dècada del 2000, el govern estatal va fer un pas cap a la reconstrucció i aclariment dels fets. La llei de Memòria Històrica va permetre la creació d'una xarxa per tal que, les famílies que ho sol·licitessin, poguessin localitzar els seus familiars desapareguts. També, entre altres funcions, permetia

16 JEFATURA DEL ESTADO, *Llei 52/2007.*

17 JEFATURA DEL ESTADO, *Llei 20/2022.*

18 PARLAMENT DE CATALUNYA, Llei 13/2007.

19 MEMORIAL DEMOCRÀTIC, «La institució».

20 JEFATURA DEL ESTADO, *Llei 46/1977.*

als descendents d'exiliats reclamar la nacionalitat espanyola. Amb relació a mecanismes de reparació, la llei també obligava a treure de les vies públiques la simbologia feixista. Ara bé, tot i que la llei va suposar un avanç important, les mancances en la seva execució i finançament van dificultar la seva implementació.

Al 2019, però, amb el nou executiu del PSOE, es va iniciar un nou projecte llei per poder suplir les carències de la Llei de Memòria Històrica del 2007, i continuar amb un procés de justícia cap a les víctimes de la guerra civil i dictadura. La nova llei de Memòria Democràtica va ser finalment aprovada al 2022. Sota el lema de «Mai Més», la llei posa èmfasi en mesures de reparació i cerca de la veritat. Aquesta nova llei també ha suposat un canvi pel que fa a les garanties de no repetició que, fins al moment, s'havien limitat a reformes polítiques per a la correcta democratització —no necessàriament compreses dins del marc de mecanismes de Justícia Transicional.

Així doncs, la llei del 2022, adopta un procediment més estricte pel que fa a l'aplicació dels pilars de Justícia Transicional i fixa unes bases per a la seva correcta implementació. Tanmateix, aquesta continua tenint en consideració els principis bàsics de l'amnistia del 1977. És a dir, reconeix les víctimes però no necessàriament els culpables, ja que tot i el temps passat, la impunitat dels actes de «lesa humanitat» perpetrats durant la dictadura i Guerra Civil continuen. Aquest fet limita així el correcte desenvolupament d'una política de Justícia Transicional plena en un període de post-Transició.

Conclusió

Tenint en compte els tres casos aquí examinats, veiem, doncs, com a l'hora de dissenyar i implementar un procés de Justícia Transicional és important que tots els pilars es tinguin en compte, ja que en certa manera junts reforcen la seva efectivitat. Al cap i a la fi, podem oferir garanties de no repetició sense justícia? O una justícia plena, sense reparacions adequades? Això es fa evident en els casos de Ruanda i Colòmbia, on l'eficàcia en l'aplicació dels mecanismes de Justícia Transicional[21] no depenen simplement d'un sol actor, ni un sol factor.

En els tres casos, s'ha observat com el context en el qual els mecanismes són aplicats pot interferir a l'hora d'assegurar l'efectivitat i legitimació d'un procés. En el cas de l'Estat espanyol, per exemple, la influència que encara avui té l'amnistia del 1977 ha dificultat i impedit el correcte desenvolupament dels pilars de la justícia i la veritat des de l'inici de la Transició i en èpoques posteriors. I és que per molt que el context ja no sigui el mateix, les accions adoptades en època de Transició, encara poden afectar la política i presa de decisions en el «nou» *statu quo* malgrat totes les limitacions evidents en els poders de l'Estat democràtic.

Així doncs, com podrem continuar garantint els drets a la justícia, la reparació, les garanties de no repetició i la veritat en un règim post-transicional, com ara l'espanyol, sense deslegitimar aquelles polítiques aplicades en època transicional i que van assentar les bases per al canvi a

21 Tal i com són descrits en l'Informe de l'Alt Comissionat de l'ONU. Vegi nota de pàgina núm. 6.

l'actual democràcia? Podria la desestimació de polítiques transicionals provocar una deslegitimació del procés transicional, i subseqüentment, el seu resultat posterior?

Aquest article només recull tres casos d'estudi i una breu introducció als fonaments de la Justícia Transicional. En conseqüència, no podem oferir més que una anàlisi generalista i poc concloent sobre l'efectivitat d'aquest camp en les diferents temporalitats i contextos. Així doncs, seria necessari incloure més experiències per a poder respondre les preguntes aquí plantejades i indagar més pregonament en els nous i vells dilemes del camp de la Justícia Transicional. ■

■ Bibliografia

BELL, Christine. **«Transitional Justice, interdisciplinary and the State of the 'Field or Non-Field'»**. A *International Journal of Transitional Justice*, núm. 3, pàg. 7-27, 2009.

FREEMAN, Mark. ***Necessary Evils: Amnesties and the Search for Justice.*** Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

JEFATURA DEL ESTADO. **«Llei 46/1977»**. A *BOE,* núm. 248, 1977.

JEFATURA DEL ESTADO. **«Llei 52/2007».** A *BOE,* núm. 310, 2007.

JEFATURA DEL ESTADO. **«Llei 20/2022».** A *BOE,* núm. 252, 2022.

JEP. **«Acuerdo para la terminación del conflicto armado y la construcción de una paz estable y duradera»** [en línia]. Disponible a: <www.cancelleria.gov.co>.

LABAN HINTON, Alexander. **«Transitional Justice time».** A MUELLER-HIRTH, Natascha; RIOS OYOLA, Sandra. *Time and Temporality in Transitional and Post-Conflict Societies.* Londres: Routledge, 2018.

LESSA, Francesca. ***Memory and transitional justice in Argentina and Uruguay.*** Londres: Palgrave Macmillan, 2016.

ONU, **«Informe de la Alta Comisionada de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos sobre los derechos humanos y la justicia de transición».** Nova York: Assemblea General, 2011.

TEITEL, Rutie G. ***Justicia Transicional.*** Bogotà: Universidad del Externado de Colombia, 2017.

WALDORF, Lars. **«Transitional Justice and DDR: The Case of Rwanda»** [en línia]. 2009 Disponible a: <www.ictj.org>.